

ВІДГУК

офіційного опонента, к.і.н. – Костенко Світлани Володимирівни на дисертацію Мотричука Романа Генійовича «Громадські об'єднання національних меншин України у 20-30 роки ХХ століття», поданої до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

На сьогодні перед Україною постає важливе завдання гармонізації державно-суспільних відносин, спрямування культурного, економічного, політичного потенціалу громадських об'єднань у річище духовного відродження нації, формування гармонійного співжиття всіх етнічних спільнот. В Україні офіційно функціонують десятки організацій до складу яких входять сотні, а то й тисячі громадських об'єднань. Вітчизняне законодавство у сфері державно-громадських відносин не лише гарантує безперешкодну діяльність усім добровільним товариствам, які існують на території України, але й забезпечує виникнення нових, аби тільки подані для реєстрації статuti об'єднань не суперечили положенням Кримінального кодексу. Громадські організації у житті національних меншин виконують подвійне завдання. По-перше, вони задовольняють різноманітні потреби осіб, які їх формують, по-друге, об'єднання, до певної міри, відіграють роль охоронців етнічної самобутності. З огляду на останнє положення, діяльність добровільних товариств має неабияке значення в середовищі етноспільнот України. Внаслідок сталінської національної політики зазнали суттєвих демографічних втрат не лише автохтонні мешканці України, але й прибулі на її територію народи. Тим, кого не було знищено фізично, більшовики намагалися прищепити власну ідеологію. Тому відродження громадської ініціативи національних меншин України, не може бути повним без осягнення їх трагічного минулого.

Структура дисертації не викликає принципових зауважень, містить вступ, три розділи, висновки, список опрацьованих літератури та джерел. В її основу покладено проблемно-хронологічний принцип, який є найбільш прийнятним для

послідовного висвітлення діяльності громадських об'єднань етноспільнот України протягом 20 – 30-х рр. ХХ ст.

У вступі до дисертації подається повноцінне обґрунтування актуальності досліджуваної теми, окреслюється предмет та об'єкт дослідження, практична значущість роботи. Предмет дослідження не лише сфокусовано на діяльності громадських формувань етноспільнот України у міжвоєнний період, що певним чином, звужувало б рамки дослідницького пошуку, а й поширено на структурно-організаційні та багато інших аспектів буття національних об'єднань, що відкрило перспективи їх характеристики як окремого сегменту в структурі громадсько-суспільного простору тогочасної України.

Автор чітко сформулював мету та завдання дисертації. Демонструючи розуміння детермінаційних зв'язків, дисертант спрямовує дослідницький погляд на діяльність добровільних товариств національних меншин крізь призму започаткованих більшовиками політико-правових трансформацій. Висвітлюючи велику кількість питань теми на загальноісторичному тлі, Мотричук Роман Генійович дає своєрідну проекцію основних подій суспільного життя на проблему, що досліджується.

У першому розділі Мотричук Р. Г. проаналізував стан вивчення теми, надав чітку типологізацію її джерельного розмаїття. Доречним видається принцип добору літератури та її класифікація. Історіографію теми було розподілено на чотири хронологічні групи, виокремлення яких було передусім зумовлено суспільно-політичними процесами, що мали вплив на розвиток наукової та пізнавальної сфери життя суспільства. Автор наголошує, що прийнятий радянським урядом курс на інтернаціональне зближення народів та притаманна більшовикам класова упередженість обмежили жорсткими ідеологічними рамками науковців та істориків того часу. Адміністративно-тоталітарна система позбавила їх права виявляти власні думки, що призводило до апологетики в їхніх працях. Об'єктивне висвітлення проблеми державно-громадських відносин, повноцінний опис пов'язаного з діяльністю

громадських об'єднань повсякденного життя національних меншин у радянській державі довоєнного періоду стали можливими лише після здобуття Україною незалежності. Таким чином, характеризуючи кожний з етапів розвитку історіографічної традиції Мотричук Роман Генійович не просто окреслює місце проблеми в загальному комплексі історичних праць, а й надає коротку і змістовну характеристику домінуючих у відповідний час тематичних та методологічних тенденцій у висвітленні тематики громадської ініціативи.

Документальну базу дослідження склали різноманітні за походженням, видовими ознаками та змістом друковані та неопубліковані джерела, в процесі опрацювання яких автор намагався встановити ступінь достовірності і репрезентативності вміщеної в них інформації. В ході цього аналізу дисертант продемонстрував навички володіння внутрішньою і зовнішньою критикою джерел, що свідчить про наявність у роботі елементів джерелознавчого характеру. Задекларовані у переліку використаних архівних джерел матеріали Центрального державного архіву виконавчих органів влади України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, державних архівів Київської, Житомирської областей, Державного архіву Російської Федерації та Російського державного архіву суспільно-політичної історії склали гідну основу для створення авторської версії досліджуваної проблеми.

У другому розділі дисертації автор торкнувся процесу виникнення на українських землях громадських об'єднань національних меншин. Як зазначив Мотричук Роман Генійович, на територіях з компактним проживанням етнospільнот діяли численні різноманітні за змістом роботи товариства, що мали строкатий соціальний склад його членів. Надаючи характеристику структурі різних добровільних утворень, визначаючи їх місце у буденному житті суспільства, Мотричук Роман Генійович також вказує про вплив суспільно-політичної атмосфери пореволюційної доби на діяльність громадських формувань національних меншин України. Слід погодитися з думкою дисертанта, що з приходом прихильників Леніна до влади в Україні активність громадських об'єднань та їх вплив на суспільне життя зменшився, чому сприяло радянське

законодавство. Воно хоча й набуло зовні демократичного вигляду, проте базувалося на більшовицькій ідеології, яка ставила державу вище потреб суспільства. Розглядаючи політико-правові чинники формування державно-громадських відносин, автор намагався показати залежність громадської ініціативи етноспільнот України від нагальних примх влади. Не оминув автор й участі громадських об'єднань нацменшин у подоланні наслідків катастрофічної посухи 1921 – 1923 рр., які особливо позначилися на колоністах півдня України. Прагнучи до розбудови колективних господарств на основі поширених серед національних меншин різних форм кооперації, партійні структури задіяли весь можливий арсенал заходів з метою їх підтримки. Це стосувалося й низки громадських об'єднань, зокрема, селянської взаємодопомоги, кредитної кооперації, добровільних товариств. Незважаючи на те, що держава намагалася обмежити діяльність культурницьких громадських об'єднань нацменшин України, вони все ж продовжували займатися доброчинністю, були ініціаторами проведення заходів просвітницького характеру тощо. Радянський уряд офіційно надавав право непровладним громадським об'єднанням нацменшин на реєстрацію та розвиток власної діяльності. Але на практиці члени організацій відчували жорсткий тиск та адміністративний контроль з боку державних органів влади, який неодноразово провокував відносно них розгортання каральних заходів. У державно-громадські відносини дуже швидко розпочали проникати риси тоталітарної системи, зокрема активне залучення репресивного апарату. Поступово утверджуються жорстокі силові заходи проти організацій. Дисертантом виявлені наслідки такої політики, що полягали у розірванні традиційних стосунків між членами громадських об'єднань, знищенні системи управління організаціями, їх удаваного саморозпуску чи то пак примусової ліквідації.

У роботі розглянуто не лише міжвоєнний період функціонування національних організацій, які були створені на території України ще до встановлення влади більшовиків, але й процес зародження та розвиток у середовищі етноспільнот низки провладних громадських об'єднань (КНС, КВД,

ТЗЕТ, МОДР та інших). Дослідженню створених за ініціативою держави громадських організацій присвячений третій розділ дисертації. Визначивши громадські організації в якості помічників владних органів, компартійне керівництво жорстко регламентувало умови їх діяльності. Громадські об'єднання нацменшин, зокрема профспілки, які під контролем компартійної влади виконували координаційні та регулятивні функції, змушені були долучитися до розгортання системи позаекономічного стимулювання праці та інших невластивих для себе сфер діяльності. Перехід сталінського керівництва до форсованої індустріалізації та мілітаризації країни передбачав ліквідацію кооперованих одноосібних селянських господарств та проведення суцільної колективізації. У цьому контексті влада активно використовувала й потенціал селянських громадських об'єднань (наприклад КНС), які згодом за не потрібністю були ліквідовані.

Загальні висновки дисертації чіткі та аргументовані. На особливу увагу заслуговує авторське бачення суспільної ролі громадських осередків національних меншин України. Вдале застосування компаративного методу дозволило визначити спільне й особливе в організаційній складовій розвитку добровільних товариств нацменшин підрадянської України.

Практичне значення даної наукової праці полягає у тому, що наведені у ній положення і висновки сприятимуть подальшим дослідженням громадського життя населення України та історії державно-національних взаємин.

Автореферат відображає основні положення змісту дисертації.

Водночас вважаємо за необхідне висловити дисертанту низку зауважень і побажань:

1. Автор досить детально проілюстрував різноманітні аспекти діяльності громадських об'єднань найбільших національних меншин України (поляків, німців, євреїв), охарактеризував їхнє становище в умовах нарощення більшовицького наступу на традиційні форми повсякденного життя населення упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст. Проте, дисертант звертає значно менше уваги на національні громадські об'єднання болгар та греків, а також товариства, які

формували малочисельні нацменшини (вірмени, татари, грузини, естонці, ассірійці, латиші, італійці).

2. Дисертант занадто деталізує становище релігійних громад національних меншин України напередодні приходу більшовиків до влади та під час революційних подій 1917 – 1919 рр., через що іноді відхиляється від зазначених у назві роботи хронологічних меж дослідження.

3. У процесі розробки проблеми необхідно було розширити географію архівного пошуку та ширше залучати зарубіжну літературу.

4. Слід посилити дослідження прикладами активного спротиву членів громадських організацій етноспільнот України політиці радянської влади щодо згортання національної ініціативи.

5. Редакційні зауваження: у роботі зустрічаються русизми, текст дисертації місцями носить публіцистичний характер.

Однак зазначені зауваження не применшують значимість проведеного дослідження. Вони мають скоріше рекомендаційний характер. Вважаємо, що рецензоване дослідження є самостійною науковою працею, в якій дисертант виявив уміння вести науково-аналітичну роботу, довів здатність самостійно вирішувати наукові завдання.

В цілому ж треба зазначити завершеність дисертаційної праці Мотричука Романа Генійовича «Громадські об'єднання національних меншин України у 20–30 роки XX століття», яка відповідає вимогам ДАК України щодо кандидатських дисертацій. Автор даного дослідження заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Кандидат історичних наук,

завідувач художньої галереї

науково-дослідного відділу

Корсунь-Шевченківського

державного історико-культурного заповідника

Костенко С. В.